

Olsson, Gunnel

folkskolelärare och riksdagsledamot
f. 1906 och död 1983

Intervjuad den 28/12 -71.

- Berättar om undervisning under primitiva förhållanden i Dyviks skola 1930-38.
- Den första skolmåltiden levereras på initiativ av den Socialdemokratiska kvinnoklubben.
- Skolvägar över isrännor.
- Logen Nykvarn bildas (+ Loge-bibliotek).
- 1934 bildas Socialdemokratiska kvinnoklubben samtliga protokoll finns bevarade (Storängsväg. 15 D).
- 1938 Ljungsboda skola
- Om undervisning och elevsamarbete samt skolmåltider i korridoren.
- Enhetsskolan genomföres. Det s.k. Österåkerssystemet blir till m.m.

Båda Gunnel Olssons Intervjuerna finns utskrivna, se Roslagssamlingen.

Olsson, Gunnel

Intervju den 27/9 -68

1902 faderns folkbildningsarbete.
1913 den 1000:e ABF cirkeln.

Berättar om ABF start: 16 nov. 1912.

Arb. kom. protokoll: 17 nov. 1912 startades i Österåker den första studiecirkeln.

okt. 1912 Logen Blendas protokoll citeras. Logen Blendas bibliotek överlämnas till Logen Vallentuna.

Logen Nykvarn startade.

Berättar om studiecirkelverksamhet under 1930-40-talet (Hon hade en cirkel som pågick i 16 år).

Gunnel Olsson, inspelat 27/9 1968 Folkbildningsminnen.

Olsson, Gunnel

Intervju 28/12 1971

Intervjuare: Helga Gäfvert

Utskrift: April 1987 av Solveig Axelsson

I.: Riksdagsledamoten och folkskollärare Gunnel Olsson berättar bl.a. om när enhetsskolan infördes, om Österåkerssystemet samt om idéella och politiska föreningar i Österåker. Den 28/12 1971 berättar hon följande:

G.O.: Logen är äldst av föreningarna, den bildades 1907, logen Blenda, av IOGT och de som tog initiativet till det var två lärare i Kyrkskolan, Johansson och Linnéa Ferngren och underlaget för logen var i stor utsträckning arbetarna vid ett tegelbruk, som fanns vid Åkersberg och där var alkoholproblemet mycket allvarligt, så att många var medvetna om att något borde göras åt det och av logens handlingar framgår också att många av dessa rätt försupna tegelbruksarbetare de bjöd till att komma ur sina dryckesvanor så de anslöt sig till logen, men de var svaga. Det lyckades inte alltid att hålla nykterhetslöftet, utan det finns många exempel på dom som flera gånger bröt löftet och blev uteslutna ur logen, men sen kom tillbaka och bad att få göra nya försök, och såvitt man kan förstå av böckerna så nekades aldrig någon att försöka på nytt även om det hade misslyckats flera gånger förut, men logen arbetade under svåra förhållanden därför att skolrådsordföranden prostens Bensow, han gillade inte alls den här läraren Johansson. Han var radikal även politiskt och det passade inte prostens, utan han stängde skolan för logen, så att den fick inte ha sina sammanträden där och den fick inte heller ordna offentliga agitationsmöten. Det finns mycket livliga skildringar i protokollen hur de hade fått talare men de hade ingen lokal, och prostens vägrade envist att upplåta skolan. Till slut så skulle han gå med på en kompromiss att om någon som inte var medlem av logen ville stå för mötet så skulle han tillåta att det hölls. Då erbjöd sig den unge järnvägsmannen Frithiof Thun att stå för mötet. Han hade vissa kommunala uppdrag och var alltså en betrodd person och han fick då hyra i Kyrkskolan och så hölls där ett offentligt möte, varvid Thun offentligen anmälde sitt inträde i logen och i den stilen ungefär, så gick förhållandena. De fick så småningom hålla till i en smedja, för att smedens stuga stod på fri grund, vilket inte så många gjorde den tiden, så han ansåg att han kunde hyra ut till vem han ville, men då fick han veta att var det så att han fortsatte att hysa godtemplarna, så fick han inga beställningar ifrån en del godsägare som stod på prostens sida, så att smeden var tvungen att avhysa logen. Där bland medlemmarna fanns också Frithiof Thun, det var bara ett formellt medlemskap, men hans bror Knut Thun var en av eldsjälarna i logen, och han var framför allt synnerligen skrivkunnig, hade ordet i sin makt, så det är tack vare honom som vi har så utförliga protokoll där så skildras hur prostens ställde som villkor för att logen över huvud taget skulle få en lokal, att Johansson skulle utträda ur logen. Johansson hade tidigare erbjudit sig att göra det, men bestämt avvisats av logen, men där finns ett diskussionsprotokoll, där Knut Thun omsorgsfullt antecknat allt vad som säs om prostens. I alla fall så slutade det med att de insåg att antingen måste de lägga ner logen eller så får Johansson lov att lämna den, och så beviljades alltså

Johansson uttråde ur logen. Han stannade inte i socknen så länge, utan han flyttade, jag tror det var till Lund han begav sig och sen fick alltså logen lite lugnare förhållanden, men innan Johansson flyttade, så hann han med att bilda den socialdemokratiska arbetarkommunen, vilket väl snarast var värre ändå. Den fick naturligtvis ingen lokal för sitt första möte, de hade talare men ingen lokal så mötet hölls hölls på landsvägen på Ekbacken. Landsvägen var allmän, så där kunde man inte neka någon att hållas, men däremot var marken på båda sidor enskild egendom, och där stod fjärdingsman på den ena sidan och länsman på den andra för att se till att ingen beträdde den enskilda marken och så tog godsägaren på Smedby och spände några glada hästar för en kärra och körde i sken rätt igenom arbetarflocken där de stod rätt på vägen, så de kastade sig hastigt, vägen var ju smal, kastade sig hastigt i diket och där stod överheten och motade dem tillbaka över diket och så hade godsägaren fått håll på sina hästar och kom tillbaka och på det sättet gick det till medan inte arbetarkommunen utan i första omgången en socialdemokratisk ungdomsklubb som bildades.

I.: Detta står i protokoll?

G.O.: Ja. Innan mötet hölls, så hade de skickat dit hjälpprästen för att försöka övertyga goda medborgare om att de inte skulle delta i ett så ogudaktigt företag, men han avlägsnade sig när mötet började. Men så bildades alltså den socialdemokratiska ungdomsklubben och tämligen omedelbart efter arbetarkommunen, och det är faktiskt inte riktigt klart om det var 1910 eller -11 som detta skedde. Där var då bröderna Thun med i den här ungdomsklubben från början.

Sedan blev ju 1911 en viss begynnelse för allmän rösträtt, så att sedan utspelades en hel del på kommunalstämmorna och kyrkostämmorna. Där var alltid livliga diskussioner. Thun var den första socialdemokrat som fick ett allmänt uppdrag. Han blev med i taxeringsnämnden, för att där skulle ju finnas företrädare för alla kategorier, så där var de tvugna att ta med en arbetare, men det var det första lilla uppdraget så att säga.

Sedan kom ju det stora demokratiska genombrottet med den allmänna rösträttens genomförande och därmed blev det socialdemokratisk majoritet och de kom ju med i diverse styrelser och nämnder, men fortfarande var det mycket stridigt och besvärligt.

Lantarbetarna var ju många här i socknen och hade det ganska eländigt och jag vet inte när den fackföreningen bildades, men i varje fall hade inte lantarbetarna ingen som vågade sig på att bli ordförande själv, utan Thun var ordförande i den till böndernas och godsägarnas stora harm för han var ju minst av allt en lantarbetare, men lantarbetarna förklarade att det finns inte någonting i stadgarna som säger att de inte får välja en järnvägsman till ordförande.

Sedan var det i början på 20-talet lantarbetarstrejk, inte bara här utan den var rätt omfattande, och det blev ju ett förskräckligt väsen om det naturligtvis och alla tog väldigt illa upp och den unge baronen Akerhielm på Margretelund, vars far nyligen dött, så

han hade tillträtt, och han red fram till Akersberga station för att tala allvar med Thun, och Thun berättade om det där. Han stod på bryggan till godsmagasinet så de var på samma nivå de unga herrarna och där hade de en våldsamt uppgörelse, så stickor och strån rök, men Thun skildrade välutaligt hur lantarbetarna levde och hur deras familjer hade det och baronen blev något skakad. Han var tillräckligt ung för att vara öppen för sådana synpunkter, så när han hade lugnat sig lite då sa han att ni känner ju en del av de gamla stockkonservativa godsägarna och bönderna här, och om vi skall vänta på att rå på dem, så kommer vi ju aldrig att få slut på denna strejk. Nej det vet vi, sa Thun, och vi är helt villiga att göra upp med vem som helst, när som helst, så får de där vänta till sist. Det var inte några förbund som gjorde centrala förhandlingar då, utan varje avdelning gjorde upp för sig. Ja, jag är beredd att göra upp ögonblickligen, sa baron Åkerhielm. Jaha, sa Thun, men för mig är det här arbetstid, så det här får vänta till ikväll, för att jag måste också sammankalla mina medkommittenter, jag kan inte själv bestämma något, varpå baron återvände till sitt slott.

På vägen såg han att det rök ur smedjan, det var en gammal smedja, som är riven nu, och där var en gammal smed och baronen han tittade in till smeden och frågade honom om han inte visste att det var strejk. Jo, sa smeden, men jag är för gammal för sådana påhitt, så jag tänker fortsätta. Ja, men det kan bli obehagligt både för er och mig, sa baron. Ta en stund ledigt nu och gå hem, så hoppas vi att redan i morgon är det här avklarat, och det är som de sa arbetarna att de hade baronen som strejkvakt, så då ordnar det sig det hela, för att på kvällen gjorde han upp för sina arbetare.

Sedan följde en del andra efter, varpå ju de som inte ville vara med av godsägarna, de fann ju att de fick den sämsta arbetskraften, så att så småningom så kom de väl över på avtalets villkor de också, men det var ganska hårda tag.

Ivar Lo-Johansson och Gösta Netzén var ju ute och organiserade lantarbetare i Uppland vid det draget och när Gösta Netzén en gång berättade minnen från deras cykelturer då, så sa han, att det hände bara en gång att de blev hotade med bössa och det var Pettersson på Runö. Det talade han om för mig privat efteråt sedan, så att det var en del som var ganska hårda att tas med här, men att lantarbetarna det klarades. Sedan ansåg prosten och godsägarna att man kunde icke ha bröderna Thun kvar i socknen, när sådana ting kunde hända. De bodde båda två hemma hos sin far, gamle dragon Thun, det är den villan som åkare Martin Gustavsson bor i nu.

Den hade Thuns haft sedan 1700-talet, men den stod på Smedbys ägor på ofri grund, som det ju alltså hette på den tiden, men godsägaren gick hem till dragonen och sa, att antingen kör han sönerna ur huset eller kan han ta sin stuga, för han får inte vara kvar där. Dragon gillade inte sönernas framfart, men å andra sidan gillade han inte godsägarens framfart heller, men sönerna insåg ju att godsägaren hade makt att fullfölja sin hotelse, så de flyttade godvilligt.

De blev kvar i kommunen, vilket inte var meningen. Knut gav upp och emigrerade, jag tror det var till Afrika, men Frithiof Thun blev kvar. Då uppvaktade de höga herrarna Järnvägsstyrelsen, det var ju enskild järnväg den tiden, och arbetsgivaren leder och fördelar arbetet, så att de fördelade stationskarlen Frithiof Thun till Faringe, där han ansågs göra mindre skada, men han lurade dem. Han flyttade själv, men lämnade familjen kvar och så gick han igenom en postexpeditörs-kurs och kom tillbaka.

Här fanns inget postkontor förut, men han övertygade posten i Stockholm om att de behövde ett litet kontor här, och så kom han tillbaka som statstjänsteman och som sådanoav sättlig.

Herrarna uppvaktade även Poststyrelsen Stockholm 1 och postmästaren där, han förstod deras dilemma, men han sa att vi kan ingenting göra, såvida han inte begår tjänstefel så har vi ingen möjlighet att bli av med honom, varpå, som Thun uttryckte saken, det var landets mest inspekterade postkontor, men de lyckades inte komma på honom med något tjänstefel.

Under tiden hade det kommit något som kallades Ensittarlagen, som sa att hade man suttit i sin stuga på ofri grund i hundra år, så stod stugan kvar, så att han kunde alltså inte vräkas ur stugan heller. Den blev hans när fadern dog och där hade han en liten, som en liten hundkoja såg den ut utvändigt på tomten, som var postkontor och så småningom blev det även kommunalkontor. Det revs när vägen drogs fram där. Centralvägen, eller Roslagsvägen rättare sagt, den går rätt över där den stugan stod.

I.: Men står inte stugan kvar ännu?

G.O.: Inte den, nej.

I.: På den höga grunden.

G.O.: Nej, den stod längre fram, har jag för mig, jag är inte riktigt säker. Jo, det tror jag.

I.: Får jag fråga om en sak? Har Frithiof Thun berättat detta, eller finns det nerskrivet?

G.O.: Det finns delvis i Arbetarkommuns protokoll, men det mesta är ju sådant som han har berättat.

Thun fick alltså en hel del kommunala uppdrag och satt med i mycket, och han kom så småningom underfund med att det var en hel del oegentligheter. Där var en godsägare Eneroth, som hade många uppdrag och var kassör. Det fanns ju den tiden många olika kassor, och han hade, enligt vad Thun sa, så var det en mycket rejäl och duktig människa, men han hade gett sig i för stora affärer och bl.a. köpt mer mark än han liksom rådde med, så att han hade ekonomiska svårigheter och då lånade han ur kassorna, och genom att flytta pengar mellan kassorna så klarade han den mycket summariska revisionen som förekom så att så småningom blev det hela mer och mer ohållbart. Från början ville

ingen tro Thun, utan alla ansåg att det här måste vara rena rama förtalet, men prostens Bensow, som var personligen ansvarig för skolkassan, han i alla fall trodde så mycket så att han talade med Eneroth och så klarades ju skolkassan upp, så att han hade sitt klart. Jag tror att den som gjorde den stora förlusten var väggkassan som det hela hade tagits ur, men i varje fall så blev det ju en stor skräll och när det befanns att det inte gick på något annat sätt, Thun och en medlem till ur kommunalnämnden, jag vet inte vem det var, gick hem till Eneroth för att tala med honom, och då svarade Eneroth, att han hade inget han behövde tala med kommunalnämnden om, och lämnade huset och gick ut och tog sitt eget liv. Sedan blev det ju allmän revision, och då kom ju det hela fram och det där det vände ju fullkomligt på stämningen, så förut hade Thun varit mycket hatad och förtalad, för alla ansåg att han förföljde Eneroth och nedsvärtade en oförvitlig människa, men nu blev det tvärt om.

Han ombads att ta hand om det alltsammans, för att ingen ville liksom vara med längre för alla blev skrämde av hur det kunde gå på ett sådant sätt, och framför allt prostens Bensow, som hade blivit varnad i tid, och ansåg att han och han litade efter det, fullkomligt, på Thun och de där två, de samarbetade utomordentligt väl i alla sammanhang, likaså baron Åkerhielm på Margretelund. Han och Thun hade ju funnit varandra under lantarbetarstrejken. De samarbetade också och högaktade varandra efter de gemensamma upplevelserna så att det blev avspänning kan man säga i förhållandena i kommunen och ett mycket gott samarbete under en mycket lång tid framöver.

Ja, Åkersberga socialdemokratiska kvinnoklubb bildades på våren 1934, och initiativet kom ifrån arbetarkommunen. Frithiof Thun var ordförande och han ansåg att man behövde sätta lite fart på kvinnorna också och så bildades alltså kvinnoklubben. Annie Wallenthein var här och talade och bildade klubben och i den första styrelsen blev jag, Gunnel Olsson ordförande och småskollärarinnan Gun Hallin i Åsätra sekreterare och Frida Thun kassör och den sammansättningen behöll styrelsen rätt länge och vi arbetade under rätt blygsamma förhållanden.

Vi hade våra möten i B-salen i det gamla föreningshuset och vi uträttade inte så mycket utåt. Vi studerade vårt första studieämne. Det var makarna Myrdals "Kris i befolkningsfrågan" som väckte våldsamma diskussioner och ett par gamla damer lämnade klubben för den diskuterade sådana oanständiga ting som barnbegränsning och sexualupplysning.

I.: 1935 är detta, eller hur?

G.O.: Ja, jag tror att det är ungefär. Men sen tog vi en del initiativ. Gun Hallin, hon byggde en egen stuga, den som nu läraren i Åsätra nu bebor och lämnade alltså lilla tjänstebostad i skolan och då skrev hon till skolstyrelsen och påpekade hur långa vägar barnen hade och hur obekvämt de hade när de satt på galoschhyllan och åt sina medhavda smörgåsar och hon hade talat med en grannfru, som var villig, att för 30 kronor i månaden, gå dit och koka gröt åt skolbarnen och föräldrarna

hade förklarat sig villiga att betala självkostnaden. Den var beräknad till 24 öre/portion, och varje barn skulle medföra en tallrik och en sked.

I.: Vilket år var detta?

G.O.: Ja, det får vi nog att slå upp i så fall, för det vet jag inte.

I.: Men det står i protokollet?

G.O.: Det måste ju finnas i skolstyrelsens protokoll. För att skolstyrelsen uttalade sin rörelse inför ett sådant intresse för barnen och beslöt att bevilja de 30 kronorna i månaden, som var de enda, plus uppvärmningen av lokalerna, som ju var den enda som behövdes, och det var alltså staten för skolfrukostarna.

I.: Och det måste väl ha varit i slutet på 30-talet kanske?

G.O.: Ja, eller för att vi kom igång sedan med de andra skolorna under kriget, så att om kriget redan hade börjat eller inte, det kan säga, men jo det måste det vara, för att jag flyttade från Dyvik 38 och det var efter det, så det var nog något av de första krigsåren, skulle jag tro. Sen kom då till efter hand skolbespisningen vid de andra skolorna. Vid flera tillfällen höll det på att stupa på svårigheten att skaffa personal, som var villiga att åta sig matlagningen, men då sa vi ifrån, att är det på kvinnoklubbens initiativ, så får kvinnoklubben ta ansvaret för att där finns kokerskor, så att i ett par fall övertalade vi klubbister att åta sig det, när vi inte fick någon annan till det och så fick vi så småningom skolbespisning, alltså långt innan det var allmänt genomfört i landet hade vi det här och det var från början bara havregrynsgröt och mjölk, men kokerskorna utvecklade mycken fantasi att variera det där. Havrevälling med russin och mannagrynsgröt och risgrynsgröt och välling o.s.v. och så småningom tog de sig till att de från lärarna låna pannjärn för att göra pannkakor någon gång emellanåt, vilket blev mycket uppskattat av barnen. Sedan fick vi så småningom även riktig matlagning, men det var under mycket primitiva förhållanden, men ursprungligen kom initiativet från kvinnoklubben med början i Åsätra då.

Sedan skrev vi till kommunen om en hemsyster, men det befanns första gången, att tiden var icke mogen. När vi sedan fick hemsystrar, så var det genom en gemensam framställning från samtliga verksamma kvinnoföreningar, men de hade alltså varit och ryckt i det förut.

Likaså skrev vi om kommunal tvättstuga, men den kom aldrig, men vi gjorde lite försök. Däremot ett initiativ som verkligen ledde till resultat, och som jag tror var mycket bra, det var när vi införde sjunde klass i skolan, så påpekade vi, att vi hade läkarundersökning i första och fjärde klass, men alltså när barnen lämnade skolan och gick direkt ut i förvärvslivet, som de gjorde då, så hade de alltså inte haft någon obligatorisk läkarundersökning sen de gick i fjärde klass och vi begärde då att det även skulle bli i sjunde klass, och det gick igenom, så vi försökte på det sättet att se oss

lite om, vad som fattades i kommunen och göra framställningar om det, men annars har vi, som sagt, inte haft någon så särskilt utåtriktad verksamhet, men kvinnoklubben har varit i arbete hela tiden sedan dess och är det fortfarande.

I.: Hur har det varit med medlemsantalet. Har det stigit eller?

G.O.: Ja, vi var väl 30 när vi började och vi är 50 nu, men det är ju alltså inte egentligen i proportion till kommunens tillväxt, men det har ju varit den här nedgången i det mesta föreningsarbete, som ju har drabbat oss också.

I.: Men den är aktiv fortfarande?

G.O.: Den är aktiv fortfarande och har icke haft någon dödperiod, när den har legat nere eller bara levt ett skenliv utan den har haft sina regelbundna månadssammanträden hela tiden, och ju också om man räknar ihop det så har vi ju ganska många som har varit på kurser och konferenser och över huvud taget utbildat sig på det sättet och deltagit aktivt, så jag tror nog att den har gjort en hel del till för att väcka intresse för politik och samhällsfrågor hos medlemmarna.

I.: Hur är det med protokoll och skrivelser och sånt? Finns det bevarat.

G.O.: Samtliga protokoll finns bevarade.

I.: Andra föreningshandlingar, brevväxling och sånt.

G.O.: Det är rätt obetydligt, för att vi har ju aldrig haft någon lokal sedan gamla föreningshuset revs. Där hade vi skåp, men dom var det lite åverkan på och så där, så att det var svårt att förvara någonting utan mest har handlingarna förvarats hemma hos ordföranden, och det gör att man inte har kunnat bevara allt, utan man har fått gallra ganska hårt, så det enda vi har varit rädda om har varit protokollen, för det har vi ansett att där hade vi allting samlat.

I.: Finns de fortfarande hos ordföranden, eller är de lämnade till något arkiv?

G.O.: Nej, de finns för ögonblicket i arbetarkommunens lokal, Storängsvägen 15 D. Det är första gången vi äger en egen lokal och där har kvinnoklubben ett par skåp där vi har dem, men vi hoppas på att det skall bli ett kommunalt arkiv, där man kan samla, för vi vill gärna ha det här i kommunen. Man kan skicka in det till arbetarrörelsens arkiv, men där är det ju utom räckhåll, om man vill göra några tillbakablickar, så vi skulle föredra att ha det här, så att man kan komma åt det.

I.: Ett kommunalt arkiv ja, men det är ju viktigt att handlingarna är betryggande förvarade, brandsäkert t.ex.

G.O.: Ja det är det, så det är inte bra att de ligger i skåpet där nere, utan det hoppas vi att vi snart skall få besked. Det är väl närmast kulturnämnden som har hand om det där.

I.: Ja, och Du talar mycket om skolan här. När kom Du hit och till vilken av skolenheterna?

G.O.: Jag kom till den lilla Dyviks skola 1930. Den var byggd 1909 har jag för mig, och som mindre folkskola, så kallad B 1 skola, som det kallades på den tiden, och där var alltså en småskollärare, som hade alla sex klasser, och då var det intagning vartannat år, så man tog in nybörjare vartannat år och på det sättet blev det varannan klass, så ena året hade man första, tredje och femte klass och så nästa år tog man inte in några nybörjare och då blev det andra, fjärde och sjätte klass och sedan efter 1918 så var det ju också fortsättningsskola. Den var då på jullovet, så att terminen var då från 15 augusti till 24 november, och sen var det jullov från 25 november och till 25 januari. Under den tiden pressade man in sex veckors fortsättningsskola.

I.: Vilket år kom Du, sa Du?

G.O.: 1930. Då var det för att en lärarinna som var nervsjuk, så att det var förfärliga besvärligheter, hot om skolstrejk o.s.v. och enda sättet att bli av med henne, det befanns vara, att man begärde att skolan skulle bli folkskola. Därmed var hon icke behörig, utan hon förflyttades och så fick man en folkskollärarinna och det hade hänt ungefär tre år innan jag kom dit, så att det hade varit en folkskollärarinna alltså, men hon hade sökt tjänst inne i Stockholm och tills vidare tagit tjänstledigt ifrån befattningen i Dyvik, så där var en vikarie tillfälligt då, och så sökte jag tjänsten och fick den alltså 1930 och så var jag kvar där till 1938, när skolan las ner.

I.: Hur många barn var där?

G.O.: Ja, det växlade ju rätt kraftigt. Jag tror att när vi slutade så var där inte mer än 17 eller nånting sånt, men ett år hade jag 27 och det var det mesta.

I.: Var det Dyviks bruk eller hela den omgivande ?

G.O.: Det var Dyviks bruk och Nykvarn. Nykvarn Sågokvarn, var ett litet industriföretag, som ju hade en del anställda och sen var det ju skärgården utanför. Jag hade många barn utifrån holmarna och det vållade en hel del besvär, därför att ångbåtsrännan gick mellan holmarna och fastlandet, så att dels var det ju besvärligt, ungarna gick ibland på stegar, som de la över ångbåtsrännan och var rännan för bred, så la dom en stege från kanten på rännan till ett flak mitt ute i rännan och sen stod de och balanserade på flaket och sköt stegen över till andra kanten, och ibland när rännan hade frusit till ordentligt på

kanterna, så kunde dom ha en roddbåt, som dom körde över i och sen drog upp på andra kanten. Men sen hände det ju att det varken bar eller brast, och framför allt så hände det, det var inte alla skeppare som var så hänsynsfulla, det var naturligtvis fartbegränsning där emellan bebyggda holmar, men den iaktogs inte alltid, och om det då kom en båt för full maskin igenom, så bröts all isen, så att den bröts helt och hållet, så att det var ju att jag levde med hjärtat i halsgropen. Jag var inte van vid sådana där förhållanden och bara en enda av öarna hade telefon, och hade man inte telefon och barnen inte kom, så visste jag inte om det betydde att föräldrarna verkligen hade hållit dem hemma, eller att de hade gått ner sig på vägen till skolan och föräldrarna hade ju ingen möjlighet att veta någonting heller, förrän den tiden de skulle komma tillbaka, så att det var ju väldigt oroligt, och jag sa åt barnen att är det den minsta risk, så gå inte utan stanna hemma, för man skall dock inte våga livet för att komma i skolan, så att föräldrarna sa att de hade fått en så konstig lärarinna, för hon vill inte att barnen skall gå i skolan.

Så småningom utarbetades system för det där, så att när det började se ut som att det tänkte frysa till, så utrustade vi dem med dubbla uppsättningar skolböcker. Det låg alltid kvar gammalt som man kunde plocka i ordning, så att de kunde sitta hemma och arbeta och de hade ju inget att göra då, så det blev väldigt mycket gjort. De skrev uppsatser och räknade och de ritade och hade sig, så de hade alltid hela packar med sig tillbaka sedan, så att vi försökte på det sättet att hålla det gående, men naturligtvis hände det olyckstillbud. Lyckligtvis inte någon gång någon verklig olycka, för det tror jag att jag skulle ha tagit så hårt, så jag skulle inte ha kunnat vara kvar där sen, men jag vet en gång, en av flickorna, hon kom fram på första rasten och sa, att Lilly och Arthur, de var ute på isen före mig så dom har nog gått ner sig. Jag blev ju alldeles matt. Ja, de måste väl hem och byta innan de kan komma, sa hon.

Så fort skolan var slut, så rusade jag ner till affären, och frågade om de hade hört nåt, och det hade de mycket riktigt. Det var fiskaren på Färms holmen, han hade själv följt barnen över, och de hade satt sparken i roddbåten och han hade rott dem över, och sedan gick dom upp på isen med sparken och han vände och hade dragit upp ekan på sin sida av rännen och var på väg hem, och så vände han sig om för att titta efter barnen, och just då fick han se hur ett isflak kantrade och sparken med barnen på rutschade i. Han måste ju tillbaka till rännen och få ut båten och över, så hade de inte klarat sig själv, så hade ju han aldrig hunnit fram.

Flickan som var äldst drog sparken och pojken satt på, hon kastade sig så att hon föll med överkroppen på fast is och lyckades ta sig upp, och sparken, den blev stående på ände, så hon kunde dra upp den och ställa den rätt över och lägga sig på den och få upp pojken. När fadern hann över hade hon just fått upp pojken på isen också.

Sedan dan efter, så kom dom i skolan igen, och jag sa att det hade väl varit bättre att de stannat hemma, men det var väl ingenting, det var ett vanligt äventyr. Ingenting att fästa sig vid.

Då tyckte de som vanligt, att det var jag som var sjåpig och att man tog åt sig så förskräckligt. Men alltså det största framsteget nästan, så var det när de fick telefon ut till holmarna. Då hade man ju möjlighet i alla fall att ringa och resonera om man skulle släppa dem eller ej.

Men de var väldigt duktiga på sjön, de där barnen. Det kunde vara en dimma så tät så man såg inte handen för ögonen, men de hittade själv, och som regel tog de sig över själv. Jag vet när vi slutade där 1938, när skolan las ner, så sa jag en gång, att det var ju märkvärdigt att jag har bott här så länge, och jag har inte varit över på Ljusterö. Vi far på skolresa dit, sa barnen. Ja, sa jag, det tycker jag verkligen att vi skulle kunna göra. Men hur skall det gå till? Ja, sa en av pojkarna, som var just från Färmsholmen, de hade många barn, så det var alltid någon som gick i skolan. Säg bara åt mig en dag innan, så jag får ta den stora båten, och han tog den stora båten, och jag ställde som villkor, att ingen fick följa med som inte kunde simma. Vi tog en dag när inte småskolan var där, och det var bara en som inte kunde simma då, och sedan så rodde han oss över, nej han hade motorbåt ja.

Så for vi över till Ljusterö och jag sa åt honom, att här hittar inte jag, så att nu är det du som är guide, så ta hand om det nu. Sen kom vi underfund med att Ljusterö är ju stort. Där fanns en liten buss, privatföretag, och vi lyckades leta upp det och ringde till han busschauffören och han kom och vi åkte buss och tittade på kyrkan och lilla hembygds-muséet och så vidare.

Vi hade matsäck med oss, och när vi sen skulle åka hem, så sa busschauffören imponerat när vi kom ner till båten. Kör fröken själv motorbåten? Nej jag vet ingenting om motorer, sa jag, det är en skolpojke som kör motorbåten. Jag räknade som så, att hans pappa vet att han kan sköta den, och betror han honom med det, så betror jag honom med det och det gick hur elegant som helst. Vi hade ju, ja som sagt, alla klasserna och det var som en liten familj för sig själv, det där, så att vi hade mycket roligt. Vi gjorde fester och spelade teater för att få in pengar till skolresor. Vi hade julfester och Mors dags-bjudningar och så där, så att det blev, eller var, något särskilt med de där små skolorna.

Det är klart att det var väldigt mycket som fattades. Man hade det ju mycket primitivt med all materiel. Gymnastikredskap, det var en bom, och den ena bomkanalen satt fast i väggen och den andra var fristående, så fort man skulle någonting, så fick man ju bära ut skolbänkarna för att få plats att göra någonting därinne. Även materialet, vi hade fri förbrukningsmateriel, vilket även det var ganska framsynt, så att det där behövde man ju inte, nej men vänta, hade vi det, inte från början, nej det hade vi inte. Vi sålde till barnen, så det var en hel bokföring, att hålla reda på pennor och gummin och stålpenor och allting skulle betalas.

Skolböckerna, de gick ju i arv. Det var en väldig utgift för föräldrarna, så man var ju mycket mån om att inte förorsaka någon i onödan. Hade de syskon i skolan, så hade vi böcker. När det blev fråga om att införa fri skolmateriel, det var sedan Dyvik var nedlagt, så gjorde jag en inventering av de böcker vi använde. T.ex. rättskrivningsläran, den hade vi i en sju, åtta olika upplagor och de var ju lite ändrade allihop, så att ungarna läste på i en och jag dikterade efter en annan.

Det var ju lite rörigt. Likaså konstaterade jag, att vi hade kartböcker från före första världskriget. Det var ju en del som hade vårdat sina böcker väl och fortsatt att ärva dem. Det kom inte på frågan, att man kunde förorsaka några extra utgifter där.

Sedan, naturligtvis, undervisningsmaterial i övrigt, det var ju det minsta möjliga och det primitivast möjliga, men det var ju bra på det sättet, just i de här små skolorna, att både elever och lärare blev uppfinningsrika. Man fick själv hitta på det som skulle göras. Vi bodde ju mitt i skogen, så naturen hade vi inpå oss. Resultatet blev nog inte alltid så dåligt. Barnen, det var ju stående tidigare, undrade, varför får vi inte läsa engelska i skolan? Vi satte igång en gång, att två halvtimmar i veckan, efter skolans slut, högsta klassen, det var femman då, fick läsa engelska i två år.

Resultatet blev ju naturligtvis det minsta möjliga, men när nästa klass, som var betydligt sämre begåvad, sa, att när vi kommer upp i femman, då skall vi få börja med engelska, för det fick de andra göra. Jag tänkte, att det blir ändå mindre resultat på ett par halvtimmar i veckan, så jag föreslog dem, att vi skulle läsa esperanto. Det hade jag själv sysslat lite med en gång i världen, så det läste vi och hade mycket nöje av.

Vi prenumererade på esperantotidningen och där fanns alltid brevadresser på dom som ville korrespondera. Vi hade en pojke i Holland och en flicka i Hamburg o.s.v. och en av de allra minst begåvade, som skulle ha gått i hjälpklass, om det hade funnits någon, hon skulle korrespondera med en gammal japan, och jag så att hördu det är en gammal farbror, han har intresse för filosofiska frågor och, nej, hon hade fastnat för den där annonsen. Hon skrev till japanen, men jag fick inte se deras brev. Jag fick se svaren, men inte vad de skrev själv, så jag kunde inte hjälpa dem, men tydligen så lyckades hon uttrycka sig begripligt på esperanto, för att han svarade mycket vänligt. Han tyckte det var rörande med den här lilla skolflickan på andra sidan jordklotet.

Vad han skrev, så förstod jag ju, att hon hade berättat om deras lilla ställe. Fadern var småbrukare och om djuren och sånt där, så att hon hade gjort sig fullkomligt förstådd. Det framgick ju av hans svar, och han skickade till och med sitt porträtt, och som hon sa, inte är han vacker men han är rar.

Vi hade så att säga lite utblickar ut i världen också.

Där bildade vi sedan en liten godtemplarloge, logen Nykvarn, som ett tag var rätt livaktig och där en del av de före detta skolungdomarna nu gick med och där fortsatte vi vår engelska kurs, så att vi hade en studiecirkel i engelska. Sen startade vi då ett litet bibliotek, ett logebibliotek, som byggdes ovanpå handelsboden i Nykvarn, där vi dels hade ungdomsböcker. Jag hade ett eget litet barnbibliotek, som jag så småningom hade sammanbragt och det flyttade vi över dit.

Sedan hade vi lyssnarcirkel i radion i skönlitteratur, som alltså medförde en bokuppsättning. Det flyttades sedan över när Nykvarns hembygdsgård byggdes, så flyttade biblioteket över dit, och jag antar att det finns kvar fortfarande som filial till Åkerberga biblioteket.

I.: Ja och sen la man ner Dyviks skola och Du kom till Åsätra.

G.O.: Ja, det var väl det att i Dyvik fanns det fortfarande underlag, men Åsätra skola höll på att dö ut. Det var en B 1 skola, alltså en betydligt bättre skolform och för att då kunna bibehålla den, så la de ner Dyviks skola och skjutsade barnen fram till Åsätra. Det vart lite tråkigheter med det där, för att en del föräldrar ville inte vara med om det, så det vart skolstrejker och ledsamheter, men det redde ju opp sig så småningom, så att de kom över till Åsätra.

Själv förflyttades jag till Ljungsboda skola, som då blev ledig efter den gamla lärarinnan Martha Storm, som hade varit där ända sen de sista åren på 1800-talet. Den skolan kom till från början som ortsskola, kan man säga, på Margretelund. Gamle baronen på Margretelund han skänkte en liten stuga till skola. Det var stort kök och en liten kammare och så ett stort rum.

Det stora rummet blev klassrum och köket och den lilla kammaren blev lärarbostad. Den skolan, jag vet inte hur länge den var igång på det sättet. Bland andra lärare som tjänstgjorde där, så var doktor Hybinettes mor lärarinna i den där skolan. Sedan byggde baronen skolbyggnaden som står där ännu. Det var alltså en stor skolsal och sedan blev stugan då, eller det var väl kommunen som byggde skolan, och sen skänkte baronen den lilla stugan som lärarbostad. Så småningom blev där så mycket barn, så att skolan måste delas. Det var från början B 3-skola men då skulle den alltså bli B 2, med en småskollärare och en folkskollärare, och då byggdes det till en lärosal till, och en bostad för småskollärarinnan ovanpå den.

Det var alltså B 2-skola och det året som jag kom dit 1938, då infördes sjunde klass här, och likaså övergick man från åtta till nio månaders lästid. Det var frivilligt för kommunerna, där man kunde ha åtta, åtta och en halv eller nio månader. Vi tog alltså steget på en gång från åtta till nio månader och införde samtidigt sjunde klass, som då fortfarande var frivilligt. Det var en

övergångstid för den, så jag hade alltså från tredje till och med sjunde klass. Det var fem klasser på en gång. Det var ett mycket stort klassrum och det behövdes ju. Det var 27 barn jag hade.

När jag skulle få nya skolbänkar i Dyvik, så hade jag krigat för att jag skulle få lösa bord och bänkar, närmast med den baktanken, att vi använde skolsalen till så mycket annat, och då var det bekvämare med stolar och bord än vad det var med de här åbakiga fasta skolbänkarna, som inte kunde användas till nåt annat och som dessutom var mycket besvärliga att stapla på varandra, när man skulle ha dem ur vägen. Men det hade jag inte fått, för att det förklarades med att det kunde man inte räkna med. Just i Dyvik hade de bytt lärare så många gånger, och det kunde man aldrig lita på, att den läraren som kom efter skulle var så tokig att han ville ha stolar och bord. Så det fick jag inte.

Men i Ljungsboda, så begärde jag. Martha Storm hade begärt nya bänkar, och då var det redan bestämt att jag skulle dit, och då bad jag att få lösa bord och bänkar. Det ville hon på inga villkor ha, men hon förklarade att hon var villig att i nödfall dras med sina gamla bänkar tills jag kom dit, så att jag fick dem jag ville ha.

Fortfarande var skolstyrelsen emot, men då förklarade magister Hedén i Österskär sig villig att överta borden och stolarna om det skulle komma någon lärare till Ljungsboda, som inte ville ha dem. På dem villkoren så fick jag lösa bord och stolar, vilket sedan befanns vara ett stort misstag, för att golvet var till den grad gropigt, så att få de gamla bänkarna som hade egna golv, att stå stadigt, det var inte så svårt, men att passa in fyra bordsben så att inte bordet vickade, det var betydligt besvärligare. Det var grova plankor i golvet, som var ytterligt nötta, med stora kvistar och breda springor emellan, så det hände när barnen tappade en penna att den försvann i en springa och man inte kunde få upp den igen. Skolsalen uppvärmdes av en stor kamin, som stod på den ena kortväggen, så att där blev det den verkliga bastuhettan, medan den motsatta sidan i skolsalen, där kunde det vara ganska kylslaget, så att förhållandena där var ganska primitiva, men det var mycket trevliga barn och på det hela taget arbetade nog den skolan, som de flesta B-skolorna på landet, bra.

Ja, alltså när vi skulle införa skolbespisning, det var mycket besvärligt, för att i Ljungsboda fanns inte någon som helst lokal som vi kunde använda, så att det höll på att inte bli något av, men å andra sidan, så var det kanske de barnen som hade de besvärligaste skolvägarna.

Vi hade nerifrån Isättravik, det var nästan en mil fram till skolan, och skolskjutsar var det aldrig fråga om då, och sen var det rätt många barn utifrån öarna också. Från Mjölkö så hade vi flera barn, som ju dels hade lång väg över sjön och så sedan kom över vid Lerviks brygga i allmänhet och sedan ändå hade långt kvar fram till skolan, så att om

ansåg att någon behövde varm mat, så var det dom barnen. Då gjorde vi på det sättet, att vi flyttade ut barnens ytterkläder i ytterfarstun. Det var inte så särskilt lämpligt, men nöden har ingen lag, och det lilla kapprummet, där fick vi satt in en järnspis, och sen sköt vi ihop skolbänkarna och då var det bra att ha lösa stolar. Sen hade vi bockar med några stora plankor, som vi ställde upp inne i skolsalen och så fick de gå ut i köket och hämta sin tallrik med gröt. Sen åt vi där inne, vid de där plankorna och det hela fungerade utmärkt. Det besvärliga var egentligen disken, för den gick ju näppeligen att göra ljudlös, så att timmen efter frukosten, så fick vi ägna oss åt någon tyst sysselsättning för det var rätt svårt att hålla lektion med det slamret där utanför, men det var den enda olägenheten, annars fungerade det bra.

Sen började vi fundera på, om man inte skulle kunna förbättra skolväsendet i kommunen. Det var ju på det viset, att de flesta av våra ungdomar, de sökte sig in till Stockholm. Dels fanns det inte så mycket arbetsmöjligheter här ute, och så lockade ju storstaden, och där skulle de alltså konkurrera om arbetsplatserna med stockholmsungdomen, som hade tillgång till alla slags utbildningar. Det betydde ju att de fick det mest okvalificerade arbetet.

Det var en del som åtminstone försökte få realexamen och alltså gå över, men de flesta bodde ju långt ifrån järnvägsstationen här och sen var det resan till Stockholm som var så pass besvärlig, så att en del började men det var ytterst få, som orkade fullfölja det, för det blev för tröttsamt och besvärligt.

Det var kan man säga ett allmänt/^{känt} behov av en förbättring av skolförhållandena här ute och det var ju trots allt B-skolorna som ju inte kunde ge samma möjligheter som en stor skola med bättre utrustning. Vi diskuterade till en början, att centralisera sjunde klass, för att där liksom kunna lägga en grund för vidare studier. Det var frågan om att bygga ett medborgarhus, som skulle innehålla samlingslokaler, bibliotek o.s.v. och där skulle vi alltså då i stället för att vi nu hade sjunde klass tillsammans med de andra klasserna i skolan, fann vi ju att det gav inte så mycket, och fortsättningsskola hade vi ju fortfarande/och då skulle man alltså kunna samla alla eleverna och då få lite bättre ordning.

/ettårig

Det där satte folkskoleinspektören sig emot, för att det var ju då under 30-talet, med stor nedgång i barnantalet, så att de flesta av våra skolor här var i farozonen, att bli ändå sämre skolform än det var innan, för att här fanns inte tillräckligt med barn.

Inspektören ansåg, att om man tog bort sjunde klass, så skulle ett par av B 1-skolorna nödgas gå över till att bli B 2 och det ville han inte vara med om, så att han avstyrkte hela det där förslaget. Då började vi i stället fundera på, att bygga en centralskola, och samla åtminstone de fyra skolorna här framme kring Kyrkskolan, Runö, Österskär och Ljungsboda på ett ställe.

Vi hade en liten kommitté, som arbetade med det där. Vi gjorde tabeller över barnantal och kostnadsberäkningar o.s.v. och hade ett färdigt förslag och färdiga utarbetade ritningar när andra världskriget bröt ut. Vi hade lämnat in våra ritningar i maj 1939. Vi var angelägna att få in dem i så god tid som möjligt, för att de skulle hinna behandlas innan skolöverstyrelsen tog semester. Vi kunde kontrollera efteråt, att det var ungefär i tid, för att det var, jag tror att det var i Strängnäs, dom lämnade in någon dag före oss, och de hann få sitt godkänt och behandlat och godkänt, så dom fick bygga, men vårt hann inte bli klart före semestern och efter semestern hade andra världskriget börjat och därmed sköts hela frågan i tio år.

Först 1949 fick vi klarsignal för Centralskolan i Åkersberga, vilket ju bland annat hade den nackdelen, att man ville ju inte göra någonting åt de gamla skrabbiga skolorna, därför att vi visst att de skulle slopas och dessutom var det ju svåra tider.

De hade börjat att rusta upp Kyrkskolan och det var meningen att de andra skolorna skulle följa efter, men allt det där las på hyllan, dels för krigets skull och dels för centraliseringens, så att vi arbetade under om möjligt mer primitiva förhållanden. Dessutom, för min del, sa jag åt mina skolbarn, att efter det här kriget, så kommer Europas karta att se ut på ett helt annorlunda vis, så det är ingen mening i att skaffa böcker till det gamla, utan jag köpte bara första delen av geografiboken, den som behandlar Sverige, för att vi menade på, att sen kommer det nya böcker. När den klassen som hade fått den första geografiboken började läsa om främmande länder, så pågick ju kriget fortfarande, men då tyckte man ju att då måste ju slutet vara närmare, så vi lånade ihop gamla böcker och vi ritade själv om kartorna. Där var en hel skolgeneration som inte fick några geografiböcker och kartor, för att vi väntade på vad som skulle komma sen, men de hann sluta skolan innan det kom den nya kartan.

Men alltså 1949 fick vi alltså äntligen byggnadstillstånd, och hade vi haft det besvärligt under mellantiden, så var det ju så mycket bättre, därför att samtidigt så satte skolkommissionen, 1946 års skolkommission, tillstånd att sätta igång försöksverksamhet med nioårig enhetsskola. Vi hörde icke till de skoldistrikt som i första omgången erbjöds att vara med, men vi hade en mycket energisk överlärare, som Herbert Persson, och sen hade vi Frithiof Thun, som var skolstyrelsens och kommunalnämndens ordförande och som alltid hade ivrat mycket för, att vi skulle förbättra vårt skolväsen. Tanken på Centralskolan var ju hans idé, då att dom två tillsammans gav sig inte, utan de krävde att vi skulle få vara med om enhetsskoleexperimentet, och ett mycket starkt argument var, att vi har nu tillstånd att sätta igång att bygga en skola. Vi kan bygga den

direkt för enhetsskolan. Det är alltså Akersberga, numera Bergaskolan. Det är den första skolan i landet, som är byggd direkt för grundskolan, och där fick vi ju till börja med inte bygga ut mer än vi behövde för de klasser vi hade då. Vi var lite i underkant för enhetsskola, för den skulle ju ha olika linjer och så där. Vi hade inte tillräckligt underlag för en uppdelning, vilket också visade sig vara mycket lyckligt, för att vi var tvugna helt enkelt, att samläsa. Vi blev på det sättet, när sedan grundskolan skulle genomföras, befanns det, att vi var den enda av dessa försöksskolor, som konsekvent hade genomfört försöket med samlad undervisning, för de andra hade efter hand delat upp på linjer. Att vi inte hade gjort det var i stort sett rena nödtvånget, vi hade inte underlag för det, men det blev Österåkerssystemet så att säga, som sedan blev genomförd över hela landet.

Det var alltså, dels att vi hade börjat på det sättet och kanske inte minst att vi hade ju så småningom fått som studierektor och rektor för skolan Göte Rudvall, som kom hit mycket betänksam, övertalad direkt av skolöverstyrelsen och Persson, att våga sig på detta experiment. När vi annonserade den första adjunktjänsten, fick vi inte en enda sökande som vågade, men alltså Rudvall hoppade på det och blev kvar här sedan och han har som sagt, kanske mer än någon enskild man, har han format den nuvarande grundskolan, så vi har alltså, trots att vi var ett så litet skoldistrikt, har vi verkligen varit pionjärer.

När vi då kom så långt som i nionde klass, där man då skulle ha olika sorts yrkesutbildning, det var ju 9 Y, som man väntade sig så mycket av, då inbjöd vi grannkommunerna, som bara hade sjuårig folkskola, att deras elever de fick komma med i dom yrkeslinjerna i nian.

Vi trodde inte att det skulle vara så stor skillnad, för vi menade på att här av våra, är det mest de minst begåvade eleverna som går till Y-linjen, medan dom i grannkommunerna, där var det de mest studieintresserade som ville fortsätta, så vi trodde att det där liksom jämna ut sig att de hade gått ett år mindre i skolan, men det visade sig, att det var ändå att det var verklig nivåskillnad på den som hade gått sju eller åtta år i skolan. Lärarna sa, att de passade inte ihop, utan vi meddelade de här skoldistrikt, att ville de ha sina elever här, så får de börja i sjuan här, vilket de förklarade att det var de synnerligen tacksamma för. För därmed hade de ju hela linjevalet och det där växte av sig själv helt omärkligt.

När det hela skulle redas upp en gång, så hade vi ifrån Roslags-Länna distrikt 26 elever, som vi aldrig hade räknat ihop förut. Vi hade elever från Täby som gick här och Ljusterö så småningom. Det var direkt kommunal förbund, så de löste in sig i skolan här hos oss.

Sen hade vi alltså Kulla och Össebygarn och Täby, så att vi betjänade andra kommuner, som egentligen hade större resurser än vi, och som sagt nu har vi den fullt utbyggda grundskolan och väl små planer på ett gymnasium.

FÖRRE RIKSDAGSLEDAMOTEN OCH FOLKSKOLLÄRAREN GUNNEL OLSSON INTERVJUADES DEN 28 DECEMBER 1971 AV HELGA GÄFVERT.